

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Interview: Een stok om de Jezuiëten mee te slaan': het ambivalente beeld van China in de zeventiende-eeuwse Republiek. Interview met promovenda Trude Dijkstra

Auteur: Pouwel van Schooten

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 39.4, pp. 317-320.

© 2017 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

‘EEN STOK OM DE JEZUÏETEN MEE TE SLAAN’: HET AMBI- VALENTE BEELD VAN CHINA IN DE ZEVEN- TIENDE-EEUWSE REPUBLIEK

Interview met promovenda Trude Dijkstra

Pouwel van Schooten

Tegenwoordig kijkt men vol verwachting en fascinatie naar China. Zal dit land de oplossing zijn voor de hedendaagse (politieke) misère? Deze belangstelling is niet nieuw volgens promovenda Trude Dijkstra. China speelde namelijk ook een grote rol binnen de zeventiende-eeuwse Europese verbeelding. Dijkstra's promotieonderzoek is onderdeel van het NWO-gefinancierde project *The Chinese Impact*, een interdisciplinair onderzoek naar het beeld van China binnen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in de zeventiende eeuw. Zo is kunsthistorica Willemijn van Noord bezig met de receptie van Chinese materiële cultuur in de Republiek, terwijl sinoloog Lennert Gesterkamp analyseert hoe Chinezen aankeken tegen het Westen. Dijkstra neemt de boekwetenschappelijke component voor haar rekening. Door middel van Chinese religie en filosofie onderzoekt zij hoe drukwerk het beeld van China in de Republiek tussen 1595 en 1721 beïnvloedde.

Een van de doelen van het overkoepelende onderzoek is ontdekken of zeventiende-eeuwse stereotypen doorwerken naar het heden. Deze analyse verheldert de hedendaagse relatie tussen China en het Westen, wat hoogst relevant is in een globaliserende wereld. Hoewel Dijkstra niet voor de andere onderzoekers kan spreken, geeft ze toe dat ze weinig merkt van deze doorwerking binnen haar eigen onderzoek. Negatieve stereotypen, zoals *yellow face* en *Fu Manchu*, zijn veelal constructies uit latere periodes. De beeldvorming van China in de zeventiende eeuw is namelijk grotendeels positief. In tegenstelling tot de snelle veroveringen in Amerika, moesten de Europeanen enorm veel moeite doen om enig contact te krijgen met China. 'Het was ook zo'n uitzonderlijk geval omdat de autoriteit altijd lag en bleef bij China.' Dit maakte het beeld van China in het gunstigste geval uitermate positief en in het slechtste geval ambivalent.

Binnen haar onderzoek onderscheidt Dijkstra drie perspectieven op China: het mercantiele perspectief van de VOC, de bekeringspolitiek van de jezuïeten en het perspectief vanuit de boekproducent als culturele entrepreneur. VOC-handelaren mochten dan vanuit hun christelijke levenshouding het Oosten verwerpen, ze moesten toch met deze

vreemdelingen onderhandelen. Een goede handelsrelatie had geen baat bij een uitsluitend negatieve houding. VOC-verslagen namen daarom een paradoxale tussenpositie in. Dijkstra vond bijvoorbeeld in dezelfde boeken zowel positieve als negatieve benaderingen. Positiever waren de jezuïeten, het tweede perspectief. Deze missionarissen waren een van de weinige groepen die vaste voet in China kregen. Dit had echter niets te maken met superieure wapens of christelijke overtuigingskracht. De Chinese keizer was voornamelijk geïnteresseerd in hun astronomische kennis. In China begonnen de jezuïeten een controversiële bekeringspolitiek. Dit hield een accommodatiestrategie in om de Chinese elite te bekeren: 'een aantal kenmerken van het confucianisme, zoals voorouderverering, werd ingepast in de uitoefening van het katholieke geloof in China.' Eenmaal terug in Europa rechtvaardigden de jezuïeten deze strategie door China, en met name Confucius, in een positief daglicht te stellen. Zo zaten de jezuïeten achter de eerste vertalingen van Confucius in Europa. Ook zochten ze gelijkenissen tussen Chinese culturele praktijken en het christelijke geloof: Confucius was bijvoorbeeld helemaal geen duivelse heiden, maar had de ware (christelijke) god gekend.



Trude Dijkstra
(bron: Trude Dijkstra)

Dijkstra combineert haar historische onderzoek met een boekwetenschappelijke benadering. Hiermee bedoelt ze 'hoe de fysieke aanwezigheid van het boek en het proces dat daarbij komt kijken invloed hebben op de cultuur die daar in gevangen zit'. Bij deze benadering komen er andere vragen kijken dan bij een simpele tekstuele analyse. Dezelfde informatie kan op verschillende manieren worden vormgegeven, waardoor ze op verschillende manieren kan worden geïnterpreteerd. Een groot kostbaar vormgegeven boekwerk in folioformaat maakt bijvoorbeeld een andere indruk op de lezer dan als dezelfde informatie is gebonden in een klein boekje met Gotisch schrift. Deze benadering verschaft nieuw begrip van de Europese beeldvorming over China. Het gaat niet alleen om *wat* en *waarom* iets is beschreven, maar ook *hoe* die informatie fysiek is vormgegeven. Hoewel de jezuïeten en de VOC voornamelijk positief en objectief stonden tegenover China, werden diezelfde beschrijvingen in de late zeventiende eeuw en vroege achttiende eeuw vaak gebundeld in

naslagwerken: 'informatie over China valt dan opeens samen met verhalen over kannibalen in Amerika en het aanbidden van de duivel in Siam. Je kunt je voorstellen dat de informatie door China hierdoor gekleurd wordt, hoe positief of elegant dan ook aanvankelijk vormgegeven.' Deze nadruk op het productieproces geeft de zeventiende-eeuwse boekproducenten een veel prominere rol in de overdracht van informatie. Uitgevers bepaalden immers welke informatie in wat voor boekvorm werd uitgegeven. Zo onderzoekt Dijkstra de motieven van boekproducenten en redenen waarom bepaalde boeken populair en invloedrijk waren. Technische ontwikkelingen spelen daarbij ook een grote rol: verbeteringen van druktechnieken in het midden van de zeventiende eeuw zorgden er bijvoorbeeld voor dat etsen makkelijker en vaker verspreid werden.

Aan het einde van de zeventiende eeuw kantelde het beeld van China in Europa enigszins door de zogenaamde Chinese ritenstrijd. Verschillende katholieke instanties vonden dat de jezuïeten met hun Chinese accommodatiepolitiek hun eigen geloof geweld aandeden. Hoewel China een negatievere context kreeg vanaf circa 1680, was dit bijna uitsluitend bedoeld om de jezuïeten te bekritisieren en zei dit niet specifiek iets over China. 'China wordt dan als een stok om de jezuïeten mee te slaan.' Dit is een interessant gegeven volgens Dijkstra. Aan het einde van de zeventiende eeuw werd China namelijk steeds vaker gebruikt als een retorisch middel in Europese debatten. Men gebruikte Confucius bijvoorbeeld als een argument tegen de pessimistische filosofie van Descartes. 'Op een bepaalde manier is dat ook wel heel mooi, want je ziet dat China echt onderdeel wordt van het Europese en Nederlandse bewustzijn, het wordt echt geïmplementeerd in de algemene debatten'. China was toen niet slechts een vreemde curiositeit meer, maar werd langzaam deel van het Europese intellectuele vocabulaire.